

Research Paper

The Role of Family Emotional Atmosphere, Sense of Coherence, and Affects in the Prediction of Tendency Toward Substance Use Among University Students

Mohammad Arghabaei¹, *Ali Akbar Soleimani², Mohammad Mohammadipour³

1. PhD Student in Consultation, Department of Psychology, Faculty of Humanities, Bojnourd Branch, Islamic Azad University, Bojnourd, Iran.
2. PhD in Consultation, Associate Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Bojnourd University, Bojnourd, Iran.
3. PhD in Educational Psychology, Assistant Professor, Department of Counseling and Psychology, Quchan Branch, Islamic Azad University, Quchan, Iran.

Citation: Arghabaei M, Soleimani AA, Mohammadipour M. [The Role of Family Emotional Atmosphere, Sense of Coherence, and Affects in the Prediction of Tendency Toward Substance Use Among University Students (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry & Clinical Psychology. 2018; 24(3):310-323. <http://dx.doi.org/10.32598/ijpcp.24.3.310>

doi: <http://dx.doi.org/10.32598/ijpcp.24.3.310>

Funding: See Page 321

Copyright: The Author(s)

Received: 22 Feb 2018

Accepted: 12 Jun 2018

Keywords:

Family atmosphere, Sense of coherence, Affects, Substance use, University students

ABSTRACT

Objectives Tendency toward substance use is influenced by a range of individual, familial, and social factors. This study aimed to investigate the relationship between family emotional atmosphere, sense of coherence, and affects with tendency toward substance use among university students.

Methods In this descriptive-correlative study, a total of 400 students (311 males and 89 females) were selected using multistage cluster sampling method from Shahid Beheshti Teacher Training University, Mashhad, Iran. Then they completed measures of parental-child interaction rating scale, sense of coherence scale, positive and negative affect scale, and tendency toward addiction scale. Data analysis was conducted using Pearson correlation and backward multiple regression.

Results There were significant and negative relationships between subscales of family emotional atmosphere, sense of coherence, and positive affects with tendency toward substance use among students ($P < 0.01$). Moreover, negative affects were positively correlated with tendency toward substance use ($r = 0.48$; $P < 0.01$). Regression analysis also indicated that a positive family emotional atmosphere and sense of coherence were significant negative predictors of tendency toward substance use whereas negative affects were significant positive predictors. However, the role of positive affects in the prediction of tendency toward substance use was not significant.

Conclusion Addressing family problems, developing the sense of individual coherence, and instructing strategies to regulate negative emotions in prevention and intervention programs may help reduce tendency toward substance use among university students.

Extended Abstract

1. Introduction

The prevalence of substance use increases from 1.3% at age 12 to 25.4% at age 21, and people aged 18-24 years have the highest rate of substance use [5]. This age coincides with students' admission to universities.

Thus, university students are a high-risk group for substance

use. Etiological studies have shown that substance use is influenced by a range of bio-psycho-social factors [6]. Family emotional atmosphere is a familial factor associated with the youths' substance use [7], with studies indicating that poor family relationships may facilitate tendency toward substance use [9].

Sense of coherence is also an individual factor which may influence substance use. Existing literature shows that great coherence is a protective factor against psychopathology and

* **Corresponding Author:**

Ali Akbar Soleimani, PhD

Address: Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Bojnourd University, Bojnourd, Iran.

Tel: +98 (945) 3155111

E-mail: soliemanian@gmail.com

decreases the risk of psychological disorders [14]. Although there is little evidence for the relationship between sense of coherence and substance use, few studies have indicated that a higher sense of coherence may cause lower tobacco use, alcohol use, and drug use [18, 19]. Finally, affects have also suggested as a psychological factor contributing to substance use. That is, those who experience more negative affects are at a higher risk of substance use [22].

Despite these studies, little attention has been paid to tendency toward substance use and there is a lack of sufficient evidence for the relationship between sense of coherence and affects (especially positive affects) with substance use. Accordingly, the aim of this study was to examine the relationship between family emotional atmosphere, sense of coherence, and affects with tendency toward substance use among university students.

2. Method

The statistical population of this descriptive-correlative study included all male and female students studying in the academic year of 2017-2018 in the Shahid Beheshti Teacher Training University, Mashhad, Iran. In this study, a multi-stage cluster sampling method was applied to recruit 400 students (including 311 males and 89 females) aged 18-56 years old ($M=24.20$; $SD=8.07$). To do so, of the total 11 majors in Shahid Beheshti Teacher Training University, six ma-

jors (including mathematics, chemistry, educational science, psychology of exceptional children, counseling, and Persian literature) were selected randomly; from each major, several classes were selected, and in each class, several students were selected to answer the measures. For data collection, a set of measures was used, including Parental-Child Interactions Rating Scale, Sense of Coherence Scale, Positive and Negative Affect Scale, and Tendency toward Substance Use Scale. Examining psychometric properties of all these measures has shown their satisfactory reliability and validity in Iranian samples.

To analyze the data and examine the relationship between variables, a Person correlation was conducted. Moreover, a multivariate backward regression analysis was conducted to examine the role of independent variables (including family emotional atmosphere, sense of coherence, and affects) in the prediction of tendency toward substance use.

3. Results

As shown in Table 1, there are significant relationships between all variables and tendency toward substance use, with manageability ($r=-0.56$) and shared experiences ($r=-0.19$) having the strongest and the weakest relationships with students' tendency toward substance use, respectively. Referring to Table 2, regression analysis indicated that except "affection", "Caress", and "Positive Affects",

Table 1. The relationship between family atmosphere, coherence, and affects with students' tendency toward substance use

Variables	Sub-Scales	M	SD	Tendency Toward Substance Use
Coherence	Comprehensibility	42.27	7.91	-0.42**
	Meaningfulness	37.99	9.21	-0.51**
	Manageability	43.89	9.39	-0.56**
Family atmosphere	Affection	7.74	1.79	-0.40**
	Caress	6.66	2.07	-0.26**
	Approval	6.96	1.82	-0.30**
	Shared experiences	6.06	1.98	-0.19**
	Giving gifts	6.02	2.21	-0.34**
	Encouragement	7.11	1.95	-0.39**
	Trust	7.39	1.95	-0.43**
	Sense of security	7.72	1.97	-0.44**
Affects	Negative affects	23.05	8.44	0.48**
	Positive affects	33.64	6.78	-0.37**

** $P=0.001$

Table 2. Multivariate regression analysis with backward method for students' tendency towards smoking

Predictors	B	β	t	P	R	R ²	F	df	P
Comprehensibility	-0.083	-0.077	-2.09	<0.05					
Meaningfulness	-0.152	-0.167	-2.79	<0.01					
Manageability	-0.167	-0.184	-2.62	<0.01					
Approval	-0.456	-0.096	-1.65	<0.01					
Shared experiences	-0.635	-0.146	-2.66	<0.01					
Giving gifts	-0.443	-0.113	-2.01	<0.05	0.691	0.477	31.12	10-341	<0.001
Encouragement	-0.645	-0.143	-2.27	<0.05					
Trust	-0.664	-0.148	-2.34	<0.05					
Sense of security	-0.690	-0.154	-2.40	<0.05					
Negative affects	0.164	0.160	3.02	<0.01					

Iranian Journal of
PSYCHIATRY AND CLINICAL PSYCHOLOGY

others variables were significant predictors of tendency toward substance use, with these variables accounting for 47.47% of the total variance.

4. Discussion

Current results indicated that a higher level of satisfactory family atmosphere was a significant predictor of students' lower tendency toward substance use. According to Risk and Protective Factors Model, conflicts in families and dysfunctional family relationships act as risk factors and increase youths' tendency toward substance use. Indeed, in such circumstances, youths choose substance use as a way to escape from unsatisfactory family conditions [35]. Moreover, lower levels of family coherence and close emotional relationships may cause family borders and parents' supervisory role to disappear, which, in turn, increase children's tendency toward substance use.

In line with previous studies [18, 36], these results also showed a significant relationship between sense of coherence and students' tendency toward substance use. High levels of sense of coherence, which gives meaning to everyday life activities, is associated with using efficient coping strategies [36]. This causes those people with high sense of coherence to use effective coping strategies to deal with stressful situations and tend less toward health-threatening behavior such as smoking, alcohol consumption, and drug use [19].

Finally, these results indicated significant role of negative affects in the prediction of tendency toward substance use. The process through which negative affects can increase the likelihood of substance use has been conceptualized as

Negative Affects-Stress Model. According to this model, stressful events may increase levels of negative affects which causes the youths to use drugs as a coping strategy to alleviate adverse affects cause by stressful conditions [38, 39]. Considering current findings, addressing family problems, improving sense of coherence, and developing coping strategies to deal with negative affects may help reduce tendency toward substance use among university students.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

The participants signed the informed consent form and had the right to leave the study at any time.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors. The paper was extracted from the first author PhD thesis, Faculty of Humanities, Bojnourd University.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgements

In the end, we thank all the participants who helped us complete this study.

نقش جو عاطفی خانواده، احساس انسجام و عواطف در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد در دانشجویان

محمد ارقیابی^۱، علی اکبر سلیمانیان^۲، محمد محمدی‌پور^۳

۱- دانشجوی دکتری مشاوره، گروه روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد بجنورد، دانشگاه آزاد اسلامی، بجنورد، ایران.
 ۲- دکترای مشاوره، دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران.
 ۳- دکترای روانشناسی تربیتی، استادیار، گروه مشاوره و روانشناسی، واحد قوچان، دانشگاه آزاد اسلامی، قوچان، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۳ اسفند ۱۳۹۶
 تاریخ پذیرش: ۲۲ خرداد ۱۳۹۷

اهداف: گرایش به مصرف مواد تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی قرار دارد. هدف پژوهش حاضر بررسی ارتباط بین جو عاطفی خانواده، احساس انسجام و عواطف با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان بود.

مواد و روش‌ها: در قالب یک طرح توصیفی همبستگی، ۴۰۰ دانشجو (۳۱۱ مرد و ۸۹ زن) با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای از دانشگاه فرهنگیان پردیس شهیدبهبشتی مشهد انتخاب شدند و به ابزارهای پژوهش (شامل مقیاس درجه‌بندی روابط والد و فرزندی، مقیاس احساس انسجام، پرسش‌نامه عاطفه مثبت و منفی و مقیاس گرایش به اعتیاد) پاسخ دادند. داده‌ها با نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۳ و روش همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه رو به عقب تحلیل شد.

یافته‌ها: بین خرده‌مقیاس‌های جو عاطفی خانواده، احساس انسجام و عاطفه مثبت با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان رابطه منفی و معناداری وجود دارد ($P < 0/01$). همچنین رابطه بین عواطف منفی و گرایش به مصرف مواد نیز مثبت و معنادار بود ($P < 0/01$). نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد متغیرهای جو عاطفی مثبت در خانواده و احساس انسجام، پیش‌بین منفی و معنادار و متغیر عاطفه منفی، پیش‌بین مثبت گرایش به مصرف مواد در دانشجویان هستند. با این حال، نقش عاطفه مثبت در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد معنادار نبود.

نتیجه‌گیری: توجه به مشکلات خانوادگی، تقویت احساس انسجام فردی و آموزش راهبردهای تنظیم هیجانات منفی در قالب برنامه‌های پیشگیری و درمانی می‌تواند نقش مهمی در کاهش گرایش دانشجویان به مصرف مواد داشته باشد.

کلیدواژه‌ها:

جو خانوادگی، حس انسجام، عواطف، مصرف مواد، دانشجویان

مقدمه

مصرف مواد امروزه به شکلی جدی سلامت و امنیت اجتماعی کشورها را تحت تأثیر قرار داده و گرایش افراد به مصرف مواد مخدر، این مشکل را به یکی از چهار بحران عمده جهانی تبدیل کرده است [۱]. اعتیاد به مصرف مواد، بیماری روانی عودکننده و مزمنی است که توأم با اختلالات انگیزشی شدید و از دست دادن تسلط رفتاری است [۲] و به عنوان یکی از دلایل عمده مرگ زودرس، بیماری‌های قلبی عروقی، ابتلا به انواع سرطان و خودکشی در نظر گرفته می‌شود [۱]. علاوه بر این، وابستگی به مواد در تمامی حرفه‌ها، سطوح تحصیلی و طبقات اجتماعی اقتصادی دیده می‌شود و صرفاً به فرد یا گروه خاصی مربوط نمی‌شود [۳].

با وجود چندین دهه تلاش اجتماعی، حقوقی و ارائه راهکارهای

پزشکی، مصرف مواد کماکان یکی از بزرگ‌ترین مشکلات اجتماعی است. تلاش‌های انجام‌گرفته در زمینه سبب‌شناسی اعتیاد نشانه‌ها داده است که افراد مبتلا به سوءمصرف مواد از یک الگوی روانی اجتماعی مشخصی پیروی نمی‌کنند. در واقع، سوءمصرف مواد تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی و روان‌شناختی از یک سو و عوامل زیست‌شناختی و داروشناختی از سوی دیگر قرار دارد [۴]. شناسایی این عوامل می‌تواند زمینه‌ساز طراحی برنامه‌های پیشگیرانه و اتخاذ راهکارهایی برای کاستن از گرایش افراد به مصرف مواد (به جای درمان سوءمصرف مواد) باشد. این برنامه‌ها با کاهش عوامل خطر ساز (یعنی عواملی که فرد را در معرض خطر مصرف قرار می‌دهد) و افزایش عوامل محافظت‌کننده (یعنی عواملی که از فرد در مقابل مصرف مواد محافظت می‌کند) منجر به کاهش میزان مصرف مواد می‌شوند.

بر این اساس، یکی از اولین و مهم‌ترین اقدامات در طراحی

* نویسنده مسئول:

دکتر علی اکبر سلیمانیان

نشانی: بجنورد، دانشگاه بجنورد، دانشکده علوم انسانی، گروه علوم تربیتی.

تلفن: ۳۱۵۵۱۱۱ (۹۴۵) ۹۸+

پست الکترونیکی: soliemanian@gmail.com

مواد است که در دسته عوامل روان‌شناختی قرار می‌گیرد و سطوح پایین یا بالای آن می‌تواند نقشی خطرناک^۳ (عاملی که منجر به افزایش گرایش به مصرف مواد می‌شود) یا محافظت‌کننده^۴ (عاملی که منجر به کاهش گرایش به مصرف مواد می‌شود) در برابر مصرف مواد داشته باشد. احساس انسجام منجر به شکل‌گیری باورهایی می‌شود که محرک‌های درونی و بیرونی مسیر زندگی را قابل پیش‌بینی و توضیح‌پذیر می‌سازد. این ویژگی شخصیتی باعث می‌شود فرد از منابع و توانایی‌هایش برای مواجهه با مجموعه‌ای از این محرک‌ها استفاده کند و احساس ارزشمندی داشته باشد [۱۲].

حس انسجام، منبع مقاومت تعمیم‌یافته‌ای است که اثرات استرس را بر سلامتی تعدیل می‌کند. به عبارتی دیگر، برخورداری از احساس انسجام قوی، راهبردهای مقابله‌ای فعالانه‌ای (برای مثال، جست‌وجوی حمایت هیجانی و اجتماعی) را در مواجهه با عوامل استرس‌زا در اختیار فرد قرار می‌دهد و فرد قادر به مقاومت بیشتر در برابر استرس‌های زندگی خواهد بود [۱۳]. یافته‌های پژوهشی نیز نشان داده‌اند احساس انسجام یک عامل محافظتی در مقابل آسیب‌شناسی روانی است و خطر ابتلا به بیماری‌های روانی را کاهش می‌دهد [۱۴].

بنابراین، افرادی که از سطوح بالای این سازه شخصیتی برخوردار هستند، علائم روان‌شناختی مثبت‌تری را تجربه می‌کنند و احتمالاً سبک زندگی سالم‌تری دارند [۱۵]. در مقابل، احساس انسجام پایین رابطه معناداری با مشکلات روان‌شناختی نظیر اضطراب [۱۶] و افسردگی [۱۷] دارد. در زمینه ارتباط بین احساس انسجام با مصرف مواد، پژوهش‌های اندکی انجام گرفته است. با این حال، معدود مطالعات صورت‌گرفته نشان داده‌اند احساس انسجام بیشتر منجر به مصرف کمتر مواد می‌شود [۱۸] و احتمال درگیر شدن نوجوانان را در رفتارهای اعتیادی نظیر مصرف سیگار و الکل کاهش می‌دهد [۱۹].

در نهایت، عواطف نیز به عنوان یکی دیگر از متغیرهای فردی مؤثر بر مصرف مواد مطرح شده است. در یک دسته‌بندی کلی، عواطف به دو دسته عواطف مثبت و منفی تقسیم می‌شوند؛ افراد برخوردار از عواطف مثبت، افرادی شاد، آرام، رها از استرس و پرانرژی هستند و روابط خوبی با دیگران دارند. در مقابل، افراد دارای عواطف منفی، سطوح بالایی از احساساتی نظیر غم و اندوه، غمگینی، فرسودگی و شکست را تجربه می‌کنند [۲۰]. اگر چه در ادبیات پژوهشی موجود، مصرف مواد و اعتیاد معمولاً به عنوان یک نابهنجاری انگیزشی و پاداشی تعریف می‌شود، با این حال مفهوم‌سازی آن در قالب یک اختلال عاطفی نیز پیشنهاد شده است.

برنامه‌های پیشگیری از سوءمصرف مواد، شناخت این عوامل خطرناک و محافظت‌کننده است که با توجه به ضعف ادبیات پژوهشی موجود در این زمینه، انجام مطالعات بیشتر در این حوزه ضروری است.

مطالعات همه‌گیرشناسی نشان می‌دهند مصرف مواد در دوران جوانی با افزایش سن، افزایش می‌یابد. بر اساس آمارها، شیوع مصرف مواد از ۱/۳ درصد در سن ۱۲ سالگی، به ۲۵/۴ درصد در سن ۲۱ سالگی می‌رسد و افراد ۱۸ تا ۲۴ ساله بیشترین میزان مصرف مواد غیرمجاز را در بین تمام گروه‌های سنی به خود اختصاص داده‌اند [۵]. این دوره سنی با ورود جوانان به دانشگاه و شروع دوران دانشجویی همراه است. بر این اساس، دانشجویان را می‌توان به عنوان یکی از گروه‌های پرخطر در زمینه مصرف مواد در نظر گرفت. شیوع مصرف مواد در دانشگاه‌ها از یک سو، و پیامدها و عوارض منفی آن (برای مثال بی‌انگیزگی تحصیلی، افت تحصیلی، بیماری‌های جسمی و روانی، خودکشی و غیره) از سوی دیگر، بررسی همه‌جانبه در این زمینه و شناسایی عوامل مؤثر در گرایش به مصرف مواد در دانشجویان را الزامی می‌سازد.

همان‌طور که اشاره شد، مطالعات سبب‌شناسی صورت‌گرفته در جمعیت عمومی نشان داده‌اند مصرف مواد متأثر از تعامل پیچیده مجموعه‌ای از عوامل زیستی، روانی، خانوادگی و اجتماعی است [۶]. جو عاطفی خانواده^۱ یکی از این عوامل خانوادگی است که با آمادگی جوانان نسبت به مصرف مواد در ارتباط است [۷]. در واقع، خانواده بخشی از گروه اجتماعی اولیه فرد است که نگرش‌ها و رفتارهای افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بر این اساس، در برخی از مطالعات، خانواده به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر گرایش یا عدم گرایش فرزندان به مصرف مواد مطرح شده است [۸]. یافته‌های پژوهشی موجود نیز بر این ادعا صحنه گذاشته و نشان داده‌اند که اختلالات درون خانواده و روابط خانوادگی ضعیف تأثیری منفی بر رشد فرزندان دارد و گرایش آن‌ها را به مصرف مواد افزایش می‌دهد [۹].

نتایج برخی مطالعات دیگر نشان داده‌اند تفاوت معناداری بین نوجوانان سالم و نوجوانان دارای مشکلات مصرف مواد در الگوی عملکرد خانوادگی و سبک‌های فرزندپروری والدین وجود دارد و نوجوانان وابسته به مواد سطوح بالاتری از الگوهای خانوادگی معیوب و سبک‌های فرزندپروری مبتنی بر طرد و مراقبت افراطی را تجربه می‌کنند [۱۰]. به طور مشخص، این الگوهای خانوادگی معیوب با عدم درک متقابل، تعارضات بین‌فردی، طرد و عدم پذیرش از سوی والدین مشخص می‌شوند که این عوامل نقش بسزایی در افزایش مصرف مواد فرزندان دارند [۱۱].

احساس انسجام^۲ یکی دیگر از عوامل مؤثر بر گرایش به مصرف

3. Risk factor

4. Protective factor

1. Family emotional atmosphere

2. Sense of coherence

بین احساس انسجام و گرایش به مصرف مواد در دانشجویان ارتباط منفی و معناداری وجود دارد؛ ۳. بین عواطف مثبت و گرایش به مصرف مواد در دانشجویان رابطه معکوس و معنادار و بین عواطف منفی و گرایش به مصرف مواد در دانشجویان رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد.

روش

شرکت‌کنندگان و طرح پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف در دسته طرح‌های بنیادی و از نظر شیوه اجرا در دسته پژوهش‌های توصیفی همبستگی قرار می‌گیرد که در آن رابطه بین متغیرهای احساس انسجام، جو عاطفی خانواده و عواطف (به عنوان متغیرهای پیش‌بین) با گرایش به مصرف مواد (به عنوان متغیر ملاک) بررسی شد. جامعه آماری این مطالعه شامل تمام دانشجویان دانشگاه فرهنگیان پردیس شهیدبهشتی مشهد در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۶ بود که شامل ۲۴۸۵ دانشجو می‌شد. در خصوص حجم نمونه پژوهش باید گفت که هر چه اندازه نمونه بزرگ‌تر باشد، میزان اشتباهات در نتیجه‌گیری کمتر می‌شود و می‌توان با سطح اطمینان بیشتری در خصوص معناداری نتایج تصمیم‌گیری کرد [۲۵].

از آنجایی که روش پژوهش حاضر همبستگی از نوع پیش‌بینی بود، حجم نمونه بر اساس پیشنهاد صاحب‌نظران در این زمینه تعیین شد. در این راستا، پژوهشگران مختلف گروه نمونه ۱۰۰ نفری را ضعیف، نمونه ۲۰۰ نفری را نسبتاً خوب و نمونه ۳۰۰ نفری را خوب معرفی کرده‌اند [۲۶]. بر این اساس، در پژوهش حاضر با در نظر گرفتن آفت نمونه، تعداد ۴۰۰ دانشجو (۳۱۱ مرد با میانگین سنی ۲۱/۲۷ سال و انحراف استاندارد ۳/۱۴ سال و ۸۹ زن با میانگین سنی ۲۴/۴۲ سال و انحراف استاندارد ۱۱/۱۷ سال) در دامنه سنی ۱۸ تا ۵۶ سال (با میانگین سنی ۲۴/۲۰ سال و انحراف استاندارد ۱۱/۱۷ سال) به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند.

انتخاب نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انجام گرفت. بدین منظور، ابتدا از بین ۱۱ رشته تحصیلی دایر در دانشگاه فرهنگیان، ۶ رشته (ریاضی، شیمی، علوم تربیتی، کودکان استثنایی، مشاوره و ادبیات فارسی) به صورت تصادفی انتخاب شد. سپس از هر رشته، چند کلاس و از هر کلاس نیز تعدادی دانشجو انتخاب و از آن‌ها خواسته شد به ابزارهای پژوهش پاسخ دهند.

ابزارهای پژوهش

مقیاس درجه‌بندی روابط والد فرزندی

به منظور ارزیابی جو عاطفی خانواده در مطالعه حاضر از مقیاس

مطابق با این مفهوم‌سازی، بی‌نظمی عاطفی کلید زیربنایی بسیاری از جنبه‌های رفتاری مصرف مواد از جمله آسیب‌پذیری نسبت به آن است. در همین راستا شواهد پژوهشی نیز نشان می‌دهند سطوح بالای عواطف منفی و سطوح بسیار بالا با بسیار پایین عواطف مثبت می‌تواند خطر گرایش به رفتارهای مصرف مواد و تداوم آن را به میزان چشمگیری افزایش دهد [۲۱]. در مقابل، گروهی دیگر از مطالعات تنها بر نقش عواطف منفی در مصرف مواد صحنه گذاشته‌اند. مطابق با این پژوهش‌ها، افرادی که سطوح بیشتری از عاطفه منفی را تجربه می‌کنند، در معرض خطر سوءمصرف مواد قرار دارند [۲۲].

این یافته می‌تواند مؤید فرضیه خوددرمانی^۵ باشد که بر اساس آن، افراد در مواجهه با رویدادهای استرس‌زا، برای کاستن از هیجانات ناخوشایند به مصرف مواد روی می‌آورند [۲۳]. به علاوه، شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد رابطه بین تجربه عاطفه منفی و مصرف مواد یک رابطه دوسویه است؛ به عبارتی دیگر، نه تنها عواطف منفی منجر به افزایش مصرف مواد می‌شوند، بلکه مصرف مداوم مواد نیز می‌تواند حالات عاطفی منفی و ناخوشایند را تشدید کند [۲۴].

در مجموع، نتایج مطالعات فوق حاکی از ارتباط مجموعه‌ای از عوامل در سطوح مختلف با مصرف مواد است. با این حال، بخشی از پژوهش‌های قبلی، بر مصرف واقعی مواد متمرکز بوده و به میزان کمتری گرایش به مصرف را بررسی کرده‌اند. این در حالی است که بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به مصرف مواد می‌تواند زمینه را برای شناسایی افراد در معرض خطر و اجرای برنامه‌های پیشگیری اولیه فراهم کند. از سوی دیگر، عمده مطالعات قبلی انجام گرفته در زمینه گرایش به مصرف مواد به گروه‌های نوجوان معطوف بوده‌اند و کمتر به بررسی دیگر گروه‌های در معرض خطر نظیر دانشجویان پرداخته‌اند.

علاوه بر این، در برخی از حوزه‌ها نظیر ارتباط بین احساس انسجام و عواطف (به‌ویژه عواطف مثبت) با گرایش به مصرف مواد نیز کمبودهایی در ادبیات پژوهشی موجود مشاهده می‌شود که انجام مطالعات بیشتر را در این حوزه ضروری می‌سازد. بر این اساس و با توجه به ضعف‌های مطالعات موجود، هدف پژوهش حاضر بررسی ارتباط بین جو عاطفی خانواده، احساس انسجام و عواطف با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان بود. همچنین این مطالعه به دنبال بررسی نقش عوامل فردی (یعنی احساس انسجام و عواطف) و خانوادگی (یعنی جو عاطفی خانواده) در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد در دانشجویان بود.

بر اساس ادبیات پژوهشی موجود، فرضیه‌های این مطالعه عبارت بودند از: ۱. جو عاطفی مثبت بین اعضای خانواده با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان ارتباط منفی و معناداری دارد؛ ۲.

5. Self-medication

پرسش‌نامه به ترتیب ۰/۸۹ و ۰/۸۵ و ضرایب اعتبار بازآزمایی این پرسش‌نامه نیز برای خرده‌مقیاس‌های مثبت و منفی به ترتیب ۰/۶۸ و ۰/۷۱ گزارش شده است [۳۱]. بررسی اعتبار این پرسش‌نامه در نمونه‌ای از دانشجویان ایرانی نشان داد پرسش‌نامه مذکور ضریب اعتبار بالایی دارد (ضرایب آلفای کرونباخ هر دو زیرمقیاس ۰/۸۷ بود) و ابزار مناسبی برای سنجش عواطف مثبت و منفی در نمونه ایرانی است [۳۲]. در این مطالعه نیز ضرایب آلفای کرونباخ برای خرده‌مقیاس‌های عواطف مثبت و منفی به ترتیب ۰/۸۷ و ۰/۹۱ محاسبه شد.

مقیاس گرایش به اعتیاد

این مقیاس ابزاری ۱۶ سؤالی است که با هدف بررسی میزان تمایل افراد به اعتیاد در سه حوزه فردی، اجتماعی و محیطی طراحی شده است. سؤالات این مقیاس با طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (از ۱: خیلی کم تا ۵: خیلی زیاد) نمره‌گذاری می‌شود. بر این اساس، نمره کل این مقیاس در دامنه ۱۶ تا ۸۰ قرار می‌گیرد که نمرات بالاتر حاکی از گرایش بیشتر شخص به مصرف مواد و اعتیاد است. بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس گرایش به اعتیاد در گروهی از دانشجویان نشان داده این مقیاس همسانی درونی مناسبی دارد (ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۹) و ابزاری معتبر برای سنجش میزان گرایش به مصرف مواد در جامعه ایرانی است [۳۳]. در پژوهش حاضر نیز ضریب آلفای کرونباخ برای این مقیاس ۰/۷۶ به دست آمد که حاکی از اعتبار رضایت‌بخش آن است.

شیوه اجرا

نمونه پژوهش حاضر از دانشگاه فرهنگیان پردیس شهیدبهشتی مشهد و به شیوه تصادفی خوشه‌ای انتخاب شد. جمع‌آوری داده‌ها در مدت‌زمان سه ماه و به صورت فردی انجام گرفت. بدین منظور، پس از مراجعه به دانشکده و گروه‌های آموزشی منتخب (شامل گروه‌های ریاضی، شیمی، علوم تربیتی، کودکان استثنایی، مشاوره و ادبیات فارسی)، از دانشجویانی که برای شرکت در این پژوهش رضایت داشتند خواسته شد به سؤالات پژوهش پاسخ دهند که شامل فرم اطلاعات جمعیت‌شناختی و ابزارهای پژوهش بود. در ابتدای تمامی ابزارهای پژوهش دستورالعمل‌های مشخصی درباره چگونگی پاسخ‌دهی به آن‌ها وجود داشت. بنابراین، با ارائه توضیح مختصری درخصوص هدف پژوهش، از شرکت‌کنندگان خواسته شد با توجه به دستورالعمل خاص مربوط به هر پرسش‌نامه به آن پاسخ دهند.

با توجه به حساسیت شرکت‌کنندگان نسبت به موضوع این پژوهش، دانشجویان بدون ذکر نام و نام‌خانوادگی به سؤالات پاسخ دادند و درخصوص محرمانه بودن اطلاعات جمع‌آوری‌شده نیز به آن‌ها اطمینان داده شد. به منظور از بین بردن اثر اجرا

درجه‌بندی روابط والد فرزند^۶ استفاده شد. این مقیاس شامل ۱۶ سؤال و ۸ خرده‌مقیاس (شامل محبت، نوازش، تأیید کردن، تجربه‌های مشترک، هدیه دادن، تشویق کردن، اعتماد کردن و احساس امنیت) است. این سؤالات بر اساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت نمره‌گذاری می‌شوند و نمرات بالاتر نشان‌دهنده روابط عاطفی نیرومندتر بین والدین و فرزندان است [۲۷]. بررسی نسخه فارسی مقیاس درجه‌بندی روابط والد فرزند^۶ نشان می‌دهد این مقیاس همسانی درونی (ضرایب آلفای کرونباخ خرده‌مقیاس‌ها در دامنه ۰/۶۵ تا ۰/۷۸ قرار داشت و ضریب آلفای کرونباخ کل مقیاس نیز برابر با ۰/۹۳ بود) و اعتبار بازآزمایی (۲=۰/۸۸) قابل قبولی دارد و می‌توان کیفیت روابط والد فرزند^۶ را در نمونه ایرانی به‌خوبی ارزیابی کرد [۲۸]. ضریب آلفای کرونباخ نمره کل این مقیاس در مطالعه حاضر ۰/۹۲ بود.

مقیاس احساس انسجام

مقیاس احساس انسجام^۷ یک ابزار خودگزارشی ۲۹ سؤالی است که سؤالات آن با طیف هفت‌درجه‌ای لیکرت (از ۱: به‌ندرت یا هرگز تا ۷: اغلب اوقات) نمره‌گذاری می‌شود. بنابراین، نمره کل این مقیاس در دامنه ۲۹ تا ۲۰۳ قرار می‌گیرد و نمره بیشتر نشان‌دهنده سطح بالاتری از حس انسجام است. علاوه بر نمره کل، این مقیاس متشکل از سه خرده‌مقیاس نیز است که شامل ادراک‌پذیری^۸، کنترل‌پذیری^۹ و معناداری^{۱۰} هستند. جمع‌بندی نتایج حاصل از ۲۶ مطالعه صورت‌گرفته در زمینه بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس احساس انسجام نشان می‌دهد این مقیاس اعتبار بالایی (ضرایب آلفای کرونباخ در دامنه ۰/۸۲ تا ۰/۹۵) دارد [۲۹]. بررسی همسانی درونی نسخه فارسی این مقیاس در دانشجویان نیز نشان‌دهنده ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۶ بود که حاکی از اعتبار رضایت‌بخش آن در نمونه ایرانی است [۳۰]. در پژوهش حاضر ضریب پایایی این مقیاس با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۷ به دست آمد.

پرسش‌نامه عاطفه مثبت و منفی

در پژوهش حاضر به منظور ارزیابی عواطف از پرسش‌نامه عاطفه مثبت و منفی^{۱۱} استفاده شد. این پرسش‌نامه متشکل از ۱۰ عاطفه مثبت و ۱۰ عاطفه منفی است که در قالب کلمات بیان شده‌اند و پاسخ‌دهنده نظرش را در مورد هر یک از این عواطف با طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (از ۱: به هیچ وجه تا ۵: بسیار زیاد) بیان می‌کند. ضرایب پایایی خرده‌مقیاس‌های مثبت و منفی این

6. Parental-Child Interactions Rating Scale
7. Sense of Coherence Scale (SOC)
8. Comprehensibility
9. Manageability
10. Meaningfulness
11. Positive and Negative Affect Scale (PANAS)

جدول ۱. رابطه بین احساس انسجام، جو عاطفی خانواده و عواطف با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان

متغیرها	خرده‌مقیاس‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	گرایش به مصرف مواد**
حس انسجام	ادراک‌پذیری	۴۲/۲۷	۷/۹۱	-۰/۴۲
	معناداری	۳۷/۹۹	۹/۲۱	-۰/۵۱
	کنترل‌پذیری	۴۳/۸۹	۹/۳۹	-۰/۵۶
	محبت	۴/۷۴	۱/۷۹	-۰/۴۰
	نوازش	۶/۶۶	۲/۰۷	-۰/۲۶
	تأیید کردن	۶/۹۶	۱/۸۲	-۰/۳۰
	تجربه‌های مشترک	۶/۰۶	۱/۹۸	-۰/۱۹
	هدیه دادن	۶/۰۲	۲/۲۱	-۰/۳۴
	تشویق کردن	۷/۱۱	۱/۹۵	-۰/۳۹
	اعتماد کردن	۷/۳۹	۱/۹۵	-۰/۴۳
عواطف	احساس امنیت	۷/۷۲	۱/۹۷	-۰/۴۴
	عواطف منفی	۲۳/۰۵	۸/۴۴	۰/۴۸
	عواطف مثبت	۳۳/۶۴	۶/۷۸	-۰/۳۷

P=۰/۰۰۱**

مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالین ایران

خانواده ($r=-۰/۱۹$) به ترتیب قوی‌ترین و ضعیف‌ترین رابطه را با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان داشتند. در نهایت، نتایج همبستگی پیرسون نشان‌دهنده ارتباط منفی و معنادار تمامی متغیرهای پژوهش (به جز عواطف منفی که ارتباط مثبت و معناداری با گرایش به اعتیاد داشت) با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان بود.

در ادامه، به منظور بررسی نقش احساس انسجام، جو عاطفی خانواده و عواطف در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد در دانشجویان از تحلیل رگرسیون چندگانه رو به عقب استفاده شد. پیش از اجرای تحلیل رگرسیون، ابتدا پیش‌فرض‌های این آزمون بررسی شد. در ابتدا، به‌منظور بررسی عادی بودن توزیع داده‌ها از آزمون کولموگروف اسمیرنوف استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره ۲ ارائه شده است. همان‌طور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، سطح معناداری هیچ‌کدام از متغیرهای پژوهش کمتر از $P<۰/۰۵$ نیست. بنابراین، مفروضه عادی بودن برای تمامی متغیرهای پژوهش برقرار است.

در ادامه، به منظور بررسی استقلال خطاها از آزمون دوربین واتسون^{۱۲} استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره ۳ ارائه شده است. چنانچه آماره دوربین واتسون بین ۱/۵ تا ۲/۵ باشد، استقلال خطاها محقق شده است. بر این اساس، همان‌طور که

نیز ترتیب ارائه ابزارهای پژوهش برای هر یک از دانشجویان صورت تصادفی تغییر داده شد. به این صورت که ابتدا برگه مربوط به اطلاعات جمعیت‌شناختی و سپس ابزارهای پژوهش با ترتیب‌های مختلف در اختیار شرکت‌کنندگان قرار داده شد. در نهایت، به منظور تحلیل داده‌ها از نسخه ۲۳ نرم‌افزار SPSS و روش همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه رو به عقب استفاده شد.

یافته‌ها

به منظور بررسی ارتباط بین احساس انسجام، جو عاطفی خانواده و عواطف با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره ۱ ارائه شده است. همان‌طور که نتایج جدول شماره ۱ نشان می‌دهد بین تمامی خرده‌مقیاس‌های احساس انسجام (شامل ادراک‌پذیری، معناداری و کنترل‌پذیری)، جو عاطفی خانواده (شامل محبت، نوازش، تأیید کردن، تجربه‌های مشترک، هدیه دادن، تشویق کردن، اعتماد کردن و احساس امنیت) و عواطف (شامل عواطف مثبت و منفی) با گرایش به مصرف مواد رابطه معناداری در سطح $P<۰/۰۱$ وجود دارد. علاوه بر این، همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، خرده‌مقیاس کنترل‌پذیری مربوط به متغیر احساس انسجام ($r=-۰/۵۶$) و خرده‌مقیاس تجربه‌های مشترک مربوط به متغیر جو عاطفی

12. Durbin-Watson

جدول ۲. نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف به منظور بررسی عادی بودن داده‌ها

متغیرها	مقدار Z کولموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
ادراک‌پذیری	۰/۱۶۱	۰/۱۲۷
معناداری	۰/۱۸۵	۰/۱۱۷
کنترل‌پذیری	۰/۱۷۰	۰/۱۳۰
محبت	۰/۱۷۴	۰/۱۱۵
نوازش	۰/۱۷۵	۰/۱۰۹
تأیید کردن	۰/۱۸۰	۰/۱۵۳
تجربه‌های مشترک	۰/۱۶۶	۰/۱۱۲
هدیه دادن	۰/۱۷۳	۰/۱۰۵
تشویق کردن	۰/۱۹۱	۰/۱۱۲
اعتماد کردن	۰/۱۲۳	۰/۱۸۶
احساس امنیت	۰/۱۷۶	۰/۱۰۴
عواطف منفی	۰/۱۵۴	۰/۱۸۳
عواطف مثبت	۰/۱۶۲	۰/۱۹۲
گرایش به مصرف مواد	۰/۱۶۰	۰/۱۹۰

مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالین ایران

است. همان‌گونه که در جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود، از بین متغیرهای پیش‌بین وارد شده به معادله رگرسیون، در گام نهایی (یعنی گام چهارم) ۱۰ متغیر به شکل معناداری پیش‌بین گرایش به مصرف مواد در دانشجویان بودند که این متغیرها در مجموع حدود ۴۸ درصد از واریانس متغیر وابسته (یعنی گرایش به مصرف مواد) را تبیین کردند. با این حال، دو خرده‌مقیاس از متغیر جو عاطفی خانواده (یعنی متغیرهای محبت و نوازش) و یکی از خرده‌مقیاس‌های عواطف (یعنی خرده‌مقیاس عاطفه منفی) نقش معناداری در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد در دانشجویان نداشتند، بنابراین از معادله رگرسیون کنار گذاشته شدند.

همان‌گونه که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود، متغیرهای پیش‌بین به شکل معناداری پیش‌بین گرایش به مصرف مواد در دانشجویان بودند. این متغیرها در مجموع حدود ۴۸ درصد از واریانس متغیر وابسته (یعنی گرایش به مصرف مواد) را تبیین می‌کردند.

نتایج بررسی این مفروضه در جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، بین خطاها همبستگی معناداری وجود ندارد و مفروضه استقلال خطاها نیز برقرار است.

در نهایت، به منظور بررسی هم‌خطی چندگانه بین متغیرهای پژوهش از شاخص‌های تِلرانس و تورم واریانس^{۱۳} استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره ۴ ارائه شده است. همان‌طور که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود، هیچ‌کدام از مقادیر تِلرانس (کمتر از ۰/۰۱) و تورم واریانس (بالاتر از ۱۰) از حد مجاز خود فراتر نیستند که نشان‌دهنده عدم هم‌خطی چندگانه بین متغیرهای پژوهش است. بنابراین این مفروضه برقرار است.

همان‌طور که مشاهده شد، پیش‌فرض‌های لازم برای استفاده از تحلیل رگرسیون چندگانه برقرار است. نتایج آزمون تحلیل رگرسیون چندگانه رو به عقب در جدول شماره ۵ ارائه شده

13. Variance Inflation Factor (VIF)

جدول ۳. نتایج آزمون دوربین واتسون به منظور بررسی استقلال خطاها

متغیر ملاک	شاخص دوربین واتسون	پذیرش/رد مفروضه
گرایش به مصرف مواد	۱/۶۴۶	پذیرش

مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالین ایران

جدول ۴. نتایج آزمون هم‌خطی متغیرها

متغیر	تولرانس	تورم واریانس
ادراک‌پذیری	۰/۷۴	۱/۳۴
معناداری	۰/۸۰	۱/۲۵
کنترل‌پذیری	۰/۹۵	۱/۰۶
محبت	۰/۷۴	۱/۳۶
نوازش	۰/۶۵	۱/۴۲
تأیید کردن	۰/۷۰	۱/۳۹
تجربه‌های مشترک	۰/۹۰	۱/۱۰
هدیه دادن	۰/۸۸	۱/۱۳
تشویق کردن	۰/۶۲	۱/۴۸
اعتماد کردن	۰/۵۹	۱/۵۳
احساس امنیت	۰/۵۵	۱/۶۲
عواطف منفی	۰/۶۱	۱/۴۶
عواطف مثبت	۰/۸۲	۱/۱۹

مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالین ایران

بحث

و اجتماعی است که شناسایی این عوامل می‌تواند زمینه‌ساز طراحی راهبردهای پیشگیرانه و مداخله‌ای باشد. بر این اساس، در پژوهش حاضر، ارتباط بین سه دسته از عوامل شامل جو عاطفی خانواده، احساس انسجام و عواطف با گرایش به مصرف مواد در

دانشجویان به عنوان یکی از گروه‌های پرخطر از حیث مصرف مواد در نظر گرفته می‌شوند. گرایش به مصرف مواد متأثر از مجموعه گسترده‌ای از عوامل در سطوح مختلف فردی، خانوادگی

جدول ۵. خلاصه نتایج تحلیل رگرسیون رو به عقب برای تعیین سهم احساس انسجام، جو عاطفی خانواده و عواطف در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد در دانشجویان

متغیرهای پیش‌بین	B	بتا	t	سطح معناداری (P)
ادراک‌پذیری	-۰/۰۸۳	-۰/۰۷۷	-۲/۰۹	<۰/۰۵
معناداری	-۰/۱۵۲	-۰/۱۶۷	-۲/۷۹	<۰/۰۱
کنترل‌پذیری	-۰/۱۶۷	-۰/۱۸۴	-۲/۶۲	<۰/۰۱
تأیید کردن	-۰/۴۵۶	-۰/۰۹۶	-۱/۶۵	<۰/۰۱
تجربه‌های مشترک	-۰/۶۲۵	-۰/۱۴۶	-۲/۶۶	<۰/۰۱
هدیه دادن	-۰/۴۴۳	-۰/۱۱۳	-۲/۰۱	<۰/۰۵
تشویق کردن	-۰/۶۴۵	-۰/۱۴۳	-۲/۲۷	<۰/۰۵
اعتماد کردن	-۰/۶۶۴	-۰/۱۴۸	-۲/۳۴	<۰/۰۵
احساس امنیت	-۰/۶۹۰	-۰/۱۵۴	-۲/۴۰	<۰/۰۵
عاطفه منفی	۰/۱۶۴	۰/۱۶۰	۳/۰۲	<۰/۰۱

مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالین ایران

جدول ۶. نتایج تحلیل رگرسیون رو به عقب برای تعیین سهم کلی احساس انسجام، جو عاطفی خانواده و عواطف در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد در دانشجویان

R	R ^۲	F	درجه آزادی	سطح معناداری (P)
۰/۶۹۱	۰/۴۷۷	۳۱/۱۲	۱۰-۳۴۱	<۰/۰۰۱

مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالین ایران

گروهی از دانشجویان بررسی شد.

معنادار عواطف با گرایش به مصرف مواد و نقش معنادار عواطف منفی در پیش‌بینی گرایش به مصرف مواد در دانشجویان بود. ادبیات پژوهشی موجود در این زمینه با نتایج متناقضی همراه بوده‌اند؛ برای مثال، برخی از مطالعات موجود نشان داده‌اند تنها بین عاطفه منفی و مصرف سنگین الکل رابطه معناداری وجود دارد [۳۷]. این در حالی است که در برخی مطالعات دیگر، عاطفه منفی با سطوح بالای مصرف مواد و عاطفه مثبت نیز با سطوح پایین مصرف مواد در ارتباط بوده است [۳۸].

فرایندی که از طریق آن عواطف منفی احتمال مصرف مواد را در فرد افزایش می‌دهند، تحت عنوان مدل عاطفه منفی استرس فرضیه‌سازی شده است. مطابق با این مدل، عواطف منفی ناشی از رویدادهای استرس‌زا می‌توانند در ارتباط بین رویدادهای استرس‌زا و مصرف مواد نقشی میانجی داشته باشند. به عبارتی دیگر، رویدادهای استرس‌زا منجر به افزایش سطح عاطفه منفی در فرد می‌شوند و افرادی که سطوح بیشتری از عاطفه منفی را تجربه می‌کنند، در معرض خطر سوءمصرف مواد به عنوان یک راهبرد مقابله‌ای (به منظور بهبود خلق، تسکین عاطفه منفی یا حواس‌پرتی از احساسات و عواطف ناخوشایند ناشی از رویداد استرس‌زا) قرار دارند [۴۰، ۳۹].

علاوه بر این، یکی دیگر از ابعاد دخیل در عواطف که می‌تواند با گرایش به مصرف مواد در ارتباط باشد، کنترل تلاش‌مند^{۱۴} است که به میزان تسلط فرد بر تکانه‌ها و عواطف منفی و توانایی تمرکز و تغییر توجه اشاره دارد. پایین بودن فرد در این بُعد باعث ناتوانی فرد در منحرف ساختن خود از عواطف منفی و غلبه بر تکانه‌های عاطفی قوی می‌شود. بنابراین ریسک گرایش به پاسخ‌های ناسازگارانه‌ای نظیر مصرف مواد در فرد افزایش می‌یابد [۲۱].

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش حاکی از ارتباط معنادار بین جو عاطفی خانواده و گرایش به مصرف مواد در دانشجویان و در نتیجه تأیید فرضیه اول مطالعه بود. به طوری که سطوح بالاتر جو خانوادگی مطلوب پیش‌بینی‌کننده گرایش کمتر به مصرف مواد بود. این یافته با نتایج مطالعات پیشین همسو است که نشان دادند روابط نامطلوب بین والدین و فرزندان که با نشانه‌هایی نظیر سوء استفاده جسمی، عدم درک متقابل، نبود گفت‌وگوهای خانوادگی،

نتایج پژوهش‌های قبلی نشان داده‌اند انسجام درون خانوادگی، روابط خوب بین اعضای خانواده و دل‌بستگی بیشتر والدین و فرزندان می‌تواند بازدارنده گرایش نوجوانان به مصرف مواد باشد [۳۴]. مطابق با مدل عوامل خطر ساز و محافظت‌کننده، عوامل خانوادگی می‌توانند نقش مؤثری در بروز رفتارهای نابهنجار در نوجوانان و جوانان داشته باشند. به طوری که اختلالات درون خانواده و روابط خانوادگی سرد و ناکارآمد در نقش یک عامل خطر ساز ظاهر می‌شود و گرایش جوانان را به رفتارهای پرخطر افزایش می‌دهد. در واقع، در چنین شرایطی، جوانان گرایش به مصرف مواد را به عنوان راهکاری برای خروج از شرایط خانوادگی نامطلوب انتخاب می‌کنند. در مقابل، روابط گرم و صمیمی و جو عاطفی مناسب بین اعضای خانواده همانند یک عامل محافظت‌کننده عمل می‌کند و با خنثی کردن تأثیر عوامل خطر ساز، مانع از گرایش جوانان به رفتارهای نابهنجاری مانند مصرف می‌شود [۳۵].

برخی مطالعات نشان داده‌اند انسجام و ارتباطات عاطفی کمتر و تعارضات خانوادگی بیشتر بین اعضای خانواده می‌تواند منجر به از بین رفتن مرزهای خانوادگی و مختل شدن نقش‌های افراد (به‌ویژه والدین) در درون خانواده شود [۳۶]. در این حالت، فشارها و تعارضات درون خانواده و از بین رفتن مرزهای خانوادگی از یک سو و مختل شدن نقش نظارتی والدین از سوی دیگر به مثابه یک عامل خطر ساز خانوادگی، زمینه را برای گرایش فرزندان به مصرف مواد فراهم می‌کند.

یافته‌های حاضر همچنین تأییدکننده فرضیه دوم پژوهش است. احساس انسجام ارتباط معناداری با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان دارد و می‌تواند به شکل معناداری آن را پیش‌بینی کند. همسو با این یافته، مطالعات پیشین صورت‌گرفته در این زمینه نیز نشان داده‌اند احساس انسجام بیشتر با مصرف کمتر مواد در ارتباط است، در حالی که سطوح پایین احساس انسجام منجر به افزایش رفتارهای نابهنجاری نظیر مصرف سنگین الکل، مواد و سیگار می‌شود [۱۹، ۱۸]. احساس انسجام در دوران نوجوانی و اوایل جوانی و به واسطه روابط بین فردی و تجارب فردی شکل می‌گیرد و در حدود سن ۳۰ سالگی به ثبات می‌رسد [۱۲].

نتایج این مطالعه نشان‌دهنده تأیید فرضیه سوم و ارتباط

14. Effortful control

که نمونه مطالعه حاضر از بین دانشجویان دانشگاه فرهنگیان انتخاب شد که با توجه به شرایط خاص دانشگاه‌های فرهنگیان و محدودیت‌های بیشتر آن‌ها در مقایسه با سایر دانشگاه‌ها، باید در تعمیم یافته‌ها به سایر دانشجویان احتیاط کرد.

مطالعات آتی می‌توانند با رفع این محدودیت‌ها، شواهد بیشتری در خصوص ارتباط بین متغیرهای بررسی شده ارائه کنند. به‌طور مشخص، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آتی تفاوت دانشجویان مصرف‌کننده و غیر مصرف‌کننده مواد (شامل سیگار، الکل و مواد مخدر) در ابعاد جو عاطفی خانواده، احساس انسجام و عواطف بررسی شود. علاوه بر این، مکانسیم‌های احتمالی مؤثر در ارتباط بین متغیرها و به‌طور مشخص، نقش واسطه‌ای راهبردهای مقابله‌ای در رابطه بین احساس انسجام و عواطف منفی با گرایش به مصرف مواد موضوعی است که می‌توان در مطالعات آینده بررسی کرد. در نهایت، تکرار این پژوهش در سایر گروه‌های در معرض خطر، نظیر نوجوانان می‌تواند شواهد بیشتری را در خصوص ارتباط بین متغیرهای پژوهش فراهم کند و زمینه‌ساز طراحی راهبردها و برنامه‌های پیشگیرانه باشد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

شرکت‌کنندگان فرم رضایت آگاهانه را امضا کردند و در هر زمانی که مایل بودند، حق خروج از مطالعه را داشتند.

حامی مالی

مقاله حاضر از رساله دکتری محمد ارقبایی در گروه روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد بجنورد، دانشگاه آزاد اسلامی گرفته شده است.

تعارض منافع

بنا به اظهار نویسنده مسئول مقاله، تعارض منافع وجود نداشته است.

سپاسگزاری

در پایان از تمامی شرکت‌کنندگان محترم که ما را در تکمیل این پژوهش یاری کردند، تشکر می‌کنیم.

تعارضات بین‌فردی، طرد و نادیده گرفتن فرزندان مشخص می‌شوند، نقش بسیار مهمی در شروع مصرف مواد در نوجوانان و جوانان دارند [۴۱، ۱۱].

در مجموع، نتایج این مطالعه حاکی از ارتباط معنادار جو عاطفی خانواده، احساس انسجام و عواطف منفی با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان بود. بر این اساس، پرداختن به مشکلات خانوادگی، تقویت احساس انسجام فردی و آموزش راهبردهای مقابله با هیجانات منفی می‌تواند نقشی اساسی در پیشگیری از گرایش به مصرف مواد در دانشجویان داشته باشد.

ادبیات پژوهشی موجود نشان می‌دهد سطوح بالای احساس انسجام که به واسطه ظرفیت فرد برای درک و یافتن معنا در فعالیت‌های زندگی روزمره و به‌کارگیری منابعی برای مقابله با موقعیت‌های استرس‌زا ایجاد می‌شود، ارتباط تنگاتنگی با استفاده از راهبردهای مقابله‌ای کارآمدتر دارد [۴۲]. همین عوامل باعث می‌شود افراد برخوردار از سطوح بالای احساس انسجام در مواجهه با موقعیت‌های استرس‌زا از راهبردهای سازگارانه‌ای استفاده کنند و به احتمال کمتری درگیر رفتارهای تهدیدکننده سلامت (برای مثال مصرف سیگار، الکل و مواد) شوند [۱۹].

در مقابل، سطوح پایین احساس انسجام به‌ویژه در افراد کمتر از ۳۰ سال (که بخش عمده‌ای از نمونه پژوهش حاضر را تشکیل می‌دادند و در آن‌ها هنوز احساس انسجام به ثبات نرسیده است) زمینه را برای استفاده آن‌ها از راهبردهای مقابله‌ای نارکارآمد فراهم می‌کند. در این حالت، این افراد به جای تمرکز بر رویداد استرس‌زا و مقابله مسئله‌مدار با آن، به راهبردهای هیجان‌مدار نظیر مصرف مواد گرایش دارند. در واقع، به نظر می‌رسد در ارتباط بین احساس انسجام و گرایش به مصرف مواد در جوانان، راهبردهای مقابله‌ای نقش واسطه‌ای دارند که این موضوع نیازمند بررسی‌های بیشتری در مطالعات آتی است.

از محدودیت‌های مطالعه حاضر می‌توان به این موارد اشاره کرد: در مطالعه حاضر جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از ابزارهای خودگزارشی انجام گرفت که با توجه به حساسیت موضوع (یعنی گرایش به اعتیاد) ممکن است پاسخگویی شرکت‌کنندگان به سؤالات کاملاً صادقانه نباشد. همچنین با توجه به ماهیت مقطعی و همبستگی مطالعه حاضر، نتایج پژوهش حاضر را نمی‌توان به صورت روابط علی بین متغیرهای مستقل و وابسته تفسیر کرد. به عبارتی دیگر، نمی‌توان گرایش به مصرف مواد در دانشجویان را ناشی از جو عاطفی نامطلوب خانواده، احساس انسجام پایین و عواطف منفی آن‌ها دانست. بخش عمده‌ای از شرکت‌کنندگان مطالعه حاضر را مردان تشکیل می‌دادند که با توجه به گرایش بیشتر مردان به مصرف مواد، این سوگیری در نمونه‌گیری می‌تواند نتایج مطالعه را تحت تأثیر قرار داده باشد. در نهایت، توجه به این نکته ضروری است

References

- [1] Sahebolzamani M, Alilou L, Rashidi A, Shakibi A. [Determining individual characteristics of addicts through multi-dimensional "MMPI" questionnaire who referred to the treatment centers of Tehran in 2008 (Persian)]. *Urmia University of Medical Sciences*. 2010; 20(4):290-7.
- [2] Self DW, Staley JK. *Behavioral neuroscience of drug addiction*. Berlin: Springer; 2010. [DOI:10.1007/978-3-642-03001-7]
- [3] Mostafaei H, Hosseini M, Jenaabadi H. [The investigation of the relationship between aggression and the addiction potential among high school male students (Persian)]. *Journal of Management and Accounting Studies*. 2014; 2(1):1-4.
- [4] Darharaj M, Habibi M, Kelly AB, Edalatmehr Z, Kazemitarab M. Predisposing personality traits and socio-familial factors of tendency toward substance use among soldiers. *Journal of Substance Use*. 2017; 22(3):310-6. [DOI:10.1080/14659891.2016.1195896]
- [5] Sadock BJ, Sadock VA, Ruiz, P. Kaplan and Sadock's *Synopsis of Psychiatry: Behavioral Sciences/Clinical Psychiatry*. New York: Wolters Kluwer; 2014.
- [6] Michael A, Dawes MD. *Clinical manual of adolescent substance abuse treatments*, by Kaminer Y (Revision). American Psychiatric Association. 2011; 21(5):498-9.
- [7] Abdolmaleki S, Farid A, Habibi-Kaleybar R, Hashemi S, Ghodoosi Nejad A. [Investigation the relationship between family emotional atmosphere and affective control with tendency to addiction (Persian)]. *Journal of Family Research*. 2017; 12(48):649-62.
- [8] Mirzazae M, Nasirzadeh M, Eskami AA, Sharifirad G, Hasanzadeh A. [Influence of family function about youth dependence to synthetic drugs (Persian)]. *Iranian Journal of Health Education and Health Promotion*. 2013; 1(2):19-30.
- [9] Ioannis D, Maria T. Findings from a large-scale empirical research on substance abuse prevention in Greece. *Global Journal of Addiction & Rehabilitation Medicine*. 2017; 2(5):1-9. [DOI:10.19080/GJARM.2017.02.555598]
- [10] Matejevic M, Jovanovic D, Lazarevic V. Functionality of family relationships and parenting style in families of adolescents with substance abuse problems. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014; 128:281-7. [DOI:10.1016/j.sbspro.2014.03.157]
- [11] Mirković-Hajduković M, Spahić TE, Softić R, Bećirović E, Šimić J. Family atmosphere and relationships as predictors of heroin addiction. *Psychiatria Danubina*. 2017; 29(2):129-33. [PMID]
- [12] Antonovsky A. *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well* (Jossey Bass Social and Behavioral Science Series). San Francisco: Psychology & Counseling; 1987.
- [13] Viljoen A. *Burnout, coping, and sense of coherence in an engineering organization* [MA thesis]. Pretoria: University of South Africa; 2012.
- [14] Kouvonen AM, Väänänen A, Vahtera J, Heponiemi T, Koskinen A, Cox SJ, et al. Sense of coherence and psychiatric morbidity: A 19-year register-based prospective study. *Journal of Epidemiology and Community Health*. 2010; 64(3):255-61. [DOI:10.1136/jech.2008.083352] [PMID]
- [15] Binkowska-Bury M, Januszewicz P. Sense of coherence and health-related behavior among university students: A questionnaire survey. *Central European Journal of Public Health*. 2010; 18(3):145-50. [PMID]
- [16] Blom EC, Serlachius E, Larsson JO, Theorell T, Ingvar M. Low sense of coherence is a mirror of general anxiety and persistent depressive symptoms in adolescent girls—a cross-sectional study of a clinical and a non-clinical cohort. *Health and Quality of Life Outcomes*. 2010; 8(1):58-63. [DOI:10.1186/1477-7525-8-58] [PMID] [PMCID]
- [17] Kikuchi Y, Nakaya M, Ikeda M, Okuzumi S, Takeda M, Nishi M. Sense of coherence and personality traits related to depressive state. *Psychiatry Journal*. 2014; 1:1-6. [DOI:10.1155/2014/738923] [PMID] [PMCID]
- [18] Grevenstein D, Bluemke M, Nagy E, Wippermann CE, Kroening-Jungaberle H. Sense of coherence and substance use: Examining mutual influences. *Personality and Individual Differences*. 2014; 64:52-7. [DOI:10.1016/j.paid.2014.02.017]
- [19] García-Moya I, Jiménez-Iglesias A, Moreno C. Sense of coherence and substance use in Spanish adolescents: Does the effect of SOC depend on patterns of substance use in their peer group? *Adicciones*. 2013; 25(2):109-17. [DOI:10.20882/adicciones.58] [PMID]
- [20] Yilmaz H, Arslan C. Subjective well-being, positive and negative affect in Turkish university students. *Online Journal of Counseling & Education*. 2013; 2(2):1-8.
- [21] Cheetham A, Allen NB, Yücel M, Lubman DI. The role of affective dysregulation in drug addiction. *Clinical Psychology Review*. 2010; 30(6):621-34. [DOI:10.1016/j.cpr.2010.04.005] [PMID]
- [22] Tate SR, Patterson KA, Nagel PB, Anderson KG, Brown SA. Addiction and stress in adolescents. In: Al'Absi M, editor. *Stress and addiction: Biological and psychological mechanisms*. San Diego: Academic Press; 2010.
- [23] Lee CH, Chang FC, Hsu SD, Chi HY, Huang LJ, Yeh MK. Inappropriate self-medication among adolescents and its association with lower medication literacy and substance use. *PLOS One*. 2017; 12(12):1-14. [DOI:10.1371/journal.pone.0189199] [PMID] [PMCID]
- [24] Ryan F. *Cognitive therapy for addiction: Motivation and change*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons; 2013. [DOI:10.1002/9781118316474]
- [25] Sarmad Z, bazargan A, Hejazi E. [Research methods in behavioral sciences (Persian)]. Tehran: Agah; 2016.
- [26] Hooman A. [Scientific methods in behavioral sciences (Persian)]. Tehran: SAMT; 2001.
- [27] Heilbrun AB. Parental model attributes, nurturing reinforcement, and consistency of behavior in adolescents. *Child Development*. 1964; 35(1):151-67. [DOI:10.2307/1126580] [PMID]
- [28] Haghghi J, Shokrkon H, Mousavi M. [The relationship between family emotional atmosphere and female students' adjustments at middle schools in Ahvaz (Persian)]. *Journal of Educational Sciences and Psychology*. 2002; 3(1):79-108.
- [29] Antonovsky A. The Structure and Properties of the Sense of Coherence Scale. *Social Science & Medicine*. 1993; 36(6):725-33. [DOI:10.1016/0277-9536(93)90033-Z]

- [30] Alipour A, Nasim S. [Validity and reliability of the Sense of Coherence (SOC) questionnaire in university students (Persian)]. *Pajoohandeh Journal*. 2012; 17(1):50-56.
- [31] Watson D, Clark LA, Tellegen A. Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1988; 54(6):1063-70. [DOI:10.1037/0022-3514.54.6.1063] [PMID]
- [32] Bakhshipour A, Dezhkam M. Factor analysis of Positive and Negative Affects Scale. *The Journal of Psychology*. 2006; 9(4):351-65.
- [33] Mirhesami S. Examining the role of family in adolescents' and youths' tendency toward addiction [BSc. thesis]. Tehran: Payame Nour University; 2009.
- [34] Kopak AM, Chen AC, Haas SA, Gillmore MR. The importance of family factors to protect against substance use related problems among Mexican heritage and White youth. *Drug and Alcohol Dependence*. 2012; 124(1):34-41. [DOI:10.1016/j.drugallcdep.2011.12.004] [PMID] [PMCID]
- [35] Hawkins JD, Catalano RF, Miller JY. Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychol Bull*. 1992; 112:64-105. [DOI:10.1037/0033-2909.112.1.64] [PMID]
- [36] Schafer G. Family functioning in families with alcohol and other drug addiction. *Social Policy Journal of New Zealand*. 2011; 37(2):135-51.
- [37] Brunborg GS. Positive and negative affectivity as risk factors for heavy drinking in the second half of life: A prospective cohort study. *Addict*. 2017; 112(5):801-7. [DOI:10.1111/add.13718] [PMID]
- [38] Wills TA, Sandy JM, Shinar O, Yaeger A. Contributions of positive and negative affect to adolescent substance use: Test of a bidimensional model in a longitudinal study. *Psychology of Addictive Behaviors*. 1999; 13(4):327-38. [DOI:10.1037/0893-164X.13.4.327]
- [39] Wills TA, Shiffman S. *Coping and substance use: A conceptual framework*. Orlando: Academic Press; 1985.
- [40] Mandavia A, Robinson GC, Bradley B, Ressler KJ, Powers A. Exposure to childhood abuse and later substance use: Indirect effects of emotion dysregulation and exposure to trauma. *Journal of Traumatic Stress*. 2016; 29(5):422-9. [DOI:10.1002/jts.22131] [PMID] [PMCID]
- [41] Bernardy CC, Oliveira ML. The role of family relationships in the initiation of street drug abuse by institutionalized youths. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*. 2010; 44(1):11-17. [DOI:10.1590/S0080-62342010000100002]
- [42] Sarenmalm EK, Browall M, Persson LO, FallDickson J, Gaston Johansson F. Relationship of sense of coherence to stressful events, coping strategies, health status, and quality of life in women with breast cancer. *Psychooncology*. 2013; 22(1):20-7. [DOI:10.1002/pon.2053] [PMID]